

Innhold

Forord	7
<i>Vigdis Moe Skarstein, Benedicte Gamborg Briså, Bente Lavold</i>	
Kompassrosen	8
Orientering mot nord	
<i>Bente Lavold</i>	
The Folly of the Perfect Map	12
<i>John Durham Peters</i>	
Kompasset og kompassrosen	18
<i>Johan Anton Wikander</i>	
Animal navigation in air and water	28
<i>Helene M. Lampe and Sara Östlund-Nilsson</i>	
In ultimo fine Europae	40
Astronomen Maximilian Hell på besøk i Vardø	
<i>Nils Voje Johansen</i>	
Kartografens agenda	52
Fragmenter av eldre norsk kartleggingshistorie	
<i>Benedicte Gamborg Briså</i>	
Det kongelige kysttøktet til nordområdene i 1599	64
Bakgrunn, forløp og resultater	
<i>Rune Blix Hagen</i>	
Skandinaviske opdagelser og korstog i Nordatlanten, 1000–1600	74
<i>Janus Møller Jensen</i>	
Luksusvarer fra nord	86
Etterspørsel etter pels og levende dyr på 1500-tallet	
<i>Karen Arup Seip</i>	
Cod fishing and whaling among sea monsters in Norway	94
<i>Sara Östlund-Nilsson</i>	
Samenes annerledeshet	104
Et problem i opplysningstidens Europa	
<i>Martin Wählberg</i>	
Midnattssolens land	112
Turister på vei mot nord 1880–1940	
<i>Daniela Büchten</i>	
Nordlyset	124
<i>Are Vidar Boye Hansen</i>	
Polaris	132
<i>Are Vidar Boye Hansen</i>	

NORDENKART, JAN HUYGEN VAN LINSCHOTEN, 1594/95. NEDERLENDEREN JAN HUYGEN VAN LINSCHOTEN VAR MED SOM SKRIVER PÅ WILLEM BARENTS' TO FØRSTE REISER, MEN FORLOT EKSPEDISJONEN OG REISTE RUNDT PÅ NORDKALOTTEN ALENE. REISEN RESULTERTE I EN REISEBESKRIVELSE MED NEDERLANDSK TEKST OG 15 KART OG KYSTPROFILER, HVORAV DETTE NORDENKARTET DATERT 1594. SELVE BOKEN BLE UTGITT I 1601.

Illustrasjonsliste

ALLE AVBILDEDE GJENSTANDER ER FRA NASJONALBIBLIOTEKETS SAMLING DER IKKE ANNET ER OPPGITT.

OPPSTILLINGSSIGNATUR I NASJONALBIBLIOTEKET ER OPPGITT I PARENTES.

Omslag: Jan Blaeu, *Atlas Maior sive Cosmographia Blaviana* (Amsterdam, 1662) (Nasjonalbiblioteket fKart 3730 ib)

Omslag innside foran: Ukjent tegner, *Norlandia* [s.a.] (Nasjonalbiblioteket Kart 2300)

Kolofonside: F.H. Lønborg, *Carta over Vaard-Øen, med de hos liggende øer, samt et Støke afFaste Landet, Findmarken, tillage med hosføyede Grundrtz, over Fortreser Waardehuus* [...] [håndtegnet, s.a.] (Nasjonalbiblioteket Kart 3480) Trolig fra sent 17– tidlig 1800-tall

S. 4: Jan Huygen van Linschoten, *Voyagie, ofte Schip-Vaert* [...] (Franeker, 1601) (Nasjonalbiblioteket qKart 1641ib)

S. 6: Blaeu (Nasjonalbiblioteket fKart 3730 ib)

S. 9: Blaeu (Nasjonalbiblioteket fKart 3730 ib)

S. 10: Abraham Ortelius, *Theatrum Orbis Terrarum* (Antwerpen, mellom 1592 og 1601 [1570]) (Nasjonalbiblioteket Kart 2259) I 1592 ble det inngravert åtte nye navn langs kysten av nordpolkontinentet. Trykkeplaten ble brukt videre frem til 1601.

S. 11: Claudius Ptolemaeus, *Geographia unversalis, vetus et nova, complectens Claudii Ptolemaei Alexandrini enarrationis libros VIII* (Basileae: apud Henricvm Petrvm, 1542) (Lib.rar. 887)

S. 12 og 13: Laurent Fries, *Typus Orbis descriptione Ptolemaei* (Wien, 1541 [Lyon, 1535]) (Nasjonalblioteket Kart 4873)

S. 16: Abraham Ortelius, «Typus Orbis Terrarum», in *Theatrum Orbis Terrarum*, (Antwerpen, 1579 [1570]) (Nasjonalbiblioteket Kart 5016)

S. 18 og 19: Olaus Magnus, *Carta Marina* (Stockholm: Generalstabens litografiska anstalt, faksimile 1959 [Venezia, 1539]) (Nasjonalbiblioteket Kart 3456)

S. 20: Olaus Magnus, *Historia de gentibus septentrionalibus* (Roma, 1555) (Nasjonalbiblioteket qLib.rar. 393)

S. 21: Magnus, 1539 (Nasjonalbiblioteket Kart 3456)

S. 24: Peter Apian, *Cosmographia* [...] (Antuerpiae, 1550) (Nasjonalbiblioteket Lib.rar. 177)

S. 25: Lucas Janszoon Waghenaer, *Spiegel der Zeevaerdt* (Leiden, 1584) (Nasjonalbiblioteket Kart 2219)

S. 26 og 27: Solur. Tegning og oppmåling: Johan Anton Wikander. Tegningene på s. 27 er etter originaler

i henholdsvis Norsk Folkemuseum, Oslo og NTNU, Vitenskapsmuseet, Trondheim.

S. 28 og 29: Hvalillustrasjon, *Naturgeschichte der Säugetiere* (Zürich, 1824)

S. 30: Magnus, 1555 (Nasjonalbiblioteket qLib.rar. 393)

S. 32: Svale, Ferdinand von Wright; Due, Bror Hallberg; Stær, Wilhelm von Wright i *Svenska fåglar: efter naturen och på sten ritade* (Stockholm: I. Baarsen, 1924) http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sturnus_vulgaris_m.jpg (sitert 22/05-2009)

S. 34 og 35: Christian Hansteen, *Magnetischer Atlas gehörig zum Magnetismus der Erde* (Christiania, 1819) (Nasjonalbiblioteket Kart 2687)

S. 36 og 37: H. de la Blanchère, *Nouveau dictionnaire général des pêches* (Paris: Ch. Delagrave, 1868)

S. 40 og 41: Maximilian Hell, «Observationes Astronomicae Latitudinum et Longitudinum Geographicarum», i *Ephemerides Astronomicae ad Meridianum Vindobonensem anni 1791* (Wien, 1790), Universitetsbiblioteket i Oslo. Foto: Nils Voje Johansen.

S. 42: Portrett av Maximilian Hell (1771) (Nasjonalbiblioteket)

S. 43: Hell, 1790, foto: Nils Voje Johansen

S. 44: Portrett av Maximilian Hell, foto: Nils Voje Johansen [privat eie]

S. 45: Det kongelige Norske Videnskabers Selskab i Trondheim, minnemedalje med portrett av Maximilian Hell, foto: Nils Voje Johansen

S. 47: Hell, 1790, foto: Nils Voje Johansen

S. 48: Joh. Bapt. Homann, *Regni Norvegiae* (Nürnberg, 1725) (Nasjonalbiblioteket Kart 2213)

S. 49: Ove Andreas Wangensteen, *Kongeriiøget Norge afdelet i sine fire Stifter, nemlig Aggershus, Christiansand, Bergenhuus og Tronhjem, samt underliggende Provstier: Med kongelig Tilladelse og Bevilling forferdiget Aar 1761 af A.O. Wangensteen* (1761) (Nasjonalbiblioteket Kart 2482)

S. 52 og 53: Lucas Janszoon Waghenaer, *Coste de Noruegue, entre Bergues & le Iedder* (Leiden, 1588) (Nasjonalbiblioteket Kart 4565)

S. 54: Cornelis Doedsz, *Tabula hydrographica* (Amsterdam: Inde Visscher, 1610 [1589]) (Nasjonalbiblioteket Kart 1242)

S. 55: Willem Barents, [«Barentskartet»] i *Itinerario*, Jan Huygen van Linschoten (Cornelis Claeszoon, 1598–99) (Nasjonalbiblioteket Kart 4846)

S. 56: Nicolaus Germanus, Nordenkart [«Ulm Ptolemaeus»] (Ulm, 1482) (Nasjonalbiblioteket Kart 4839)

S. 57: Jacob Ziegler, *Palestina* (håndtegnet, 1532 eller før) (Nasjonalbiblioteket Ms.4° 917)

S. 58: Olaus Magnus, *Carta Marina* (Malmö, faksimile 1949 [Venezia, 1539]) (Nasjonalbiblioteket Kart 3191)

S.59: Lorentz Diderich Klüwer, [Uten tittel] [s.a.] (Nasjonalbiblioteket Kart 2327) Kartet er ikke signert, men er både i stil og håndskrift likt signerte kart av Klüwer.

S. 60: Jan og Cornelius Blaeu, *Diæcesis Stavangriensis, & partes aliquot vicine, operâ L. Scavenii, s.s.* i Blaeu [1640] (Nasjonalbiblioteket fKart 3730 ib)

S. 61: Thomas Hans Heinrich Knoff, [Uten tittel] (håndtegnet, 1749) (Nasjonalbiblioteket Kart 4871)

S. 62: Wangensteen (Nasjonalbiblioteket Kart 2482)

S. 64 og 65: Jodocus Hondius, «Nova Europæ», i *Atlas sive cosmographicae meditationes de fabrica mundi et fabricati figura. Denuo auctus. Ed. V. Sump-tibus & typis æneis Henrici Hondii*, Gerard Mercator (Amsterdam, 1623) (Nasjonalbiblioteket fKart 1576ib)

S. 66, 67, 70 og 71: Fra en 1700-tallsavskrift av dagbo-ken *En norsk Adelsmand Mads Baggis til Holmegaard Journal holder over Christian 4te Reise til Kildin omkring Norge*. (Nasjonalbiblioteket Ms.8° 1809) Mads Bagge var fogd i Finnmark i årene rundt 1600.

S. 74 og 75: Genovesisk verdenskart fra 1457. (Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze, Portolano 1) © Ministero per i Beni e le Attività Culturali, Italia

S. 76: William Fillastres kopi av Claudius Clavus' nordenkart (kopi, s.a. [1427]) (Nasjonalbiblioteket Kart 570)

S. 77: Christiern Pedersen, hjul-kart (håndtegnet, 1521) © Det Kongelige Biblioteks Håndskriftavde-ling, København (Thott 797 2o, fol. 277)

S. 78: Heinrich Martellus, verdenskart i *Monumenta Cartographica Tabulae Mundi: kartographische Denkmäler, ein Triumph über die Zeit Bearbeitung von zwölf Tafeln der historischen Kartographie mit zwölf Vollfaksimilierungen* [...] (Gotha: Klett-Perthes, 1999 [1489]) (Nasjonalbiblioteket fKart 4913)

HVALROSSER I ATLAS MAIOR, JAN BLAEU, 1662

Illustrasjon av en hvalross, fra Atlas Maior, 1662

S. 79: Ruysch, «Universalior cogniti orbis tabula ex recentibus confecta observationibus», i *Facsimile-Atlas to the early history of cartography with reproductions of the most important maps printed in the 15. and 16. centuries*, Adolf Erik Nordenskiöld (Stockholm: 1889 [Roma: Ptolemaeus, 1508]) (Nasjonalbli-oteket fKart 842 ib)

S. 80: Jacob Ziegler, kart over Norden (Strasbourg, [1532/36]) (Nasjonalbiblioteket Kart 4858)

S. 81: Magnus, 1539 (Nasjonalbiblioteket Kart 3456)

S. 82: Magnus, 1555 (Nasjonalbiblioteket qLib.rar. 393)

S. 83: Nicolo Zeno, *Carta de navegar* (1558) (Nasjo-nalbiblioteket Kart 4943)

S. 86 og 87: Jan Janssonius, «Regni Norvegiae Nova et Accurata descriptio» fra *Atlas Novus* (1658) (Nasjonalbiblioteket Kart 4931)

S. 88: Anonym kunstner, *Portrett av Peder Oxø* (1520–1575) (1574) olje på tre © Det Nationalhis-toriske Museum Frederiksborg Slot

S. 90: Magnus, 1539 (Nasjonalbiblioteket Kart 3456)

S. 91: Magnus, 1555 (Nasjonalbiblioteket qLib.rar. 393)

S. 92: Nicholas Hilliard, Portrett av dronning Elisabeth I med hermelin (1585) © National Portrait Gallery, London

S. 94 og 95: Jens Munk, *An Account Of a most Dangerous Voyage Performed by the Famous Captain John Monch, In the Years 1619 and 1620: By the special Command of Christian IV. King of Denmark, Norway* [...] (London, 1732)

S. 96: Reklamer for tørrfisk © Fiskeridirektoratet

S. 97: Sebastian Münster, *Schonlandia* (Basel, 1540) (Nasjonalbiblioteket Kart 4945)

S. 98: Sara Östlund-Nilsson, *King Cod* (2009)

S. 99: Magnus, 1555 (Nasjonalbiblioteket qLib.rar. 393)

S. 100: Munk; Gustav Guldberg and Fridtjof Nan-sen, *On the development and structure of the whale* (Bergen: Bergens Museum, 1884)

S. 101: Melsom og Melsom, *Arrangement av flytende kokeri for flensning av hval i aapen sjo*

S. 102: Magnus, 1555 (Nasjonalbiblioteket qLib.rar. 393)

S. 104 og 105: R.P. Augustin Lubin, «Carte Nouvelle de la Laponie», i *Histoire de la Laponie*, Johannes Schefferus (Paris: Chez la Veuve Olivier de Varennes, 1678)

S. 106: Tournières, portrett av Pierre-Louis Moreau de Maupertuis © Musée d'histoire de la ville de Saint-Malo

S. 108, 109 og 110: Johannes Schefferus, *Histoire de la Laponie* (Paris: Chez la Veuve Olivier de Varennes, 1678)

S. 112 og 113: *Nordland – Finnmarken – Spitsbergen* (Kristiania, 1907)

S. 114: Paul Du Chaillu, *The Land of the Midnight Sun* (London, 1888)

S. 115: *Norvège. Au pays du soleil de minuit et aux fjords* (Bergen, 1912) (Nasjonalbiblioteket SA 914.84)

S. 116: *To the Land of the Midnight Sun: Stella Polaris. B.&N. Line – Norway cruises 1939* (New York, 1939) (Nasjonalbiblioteket SA 914.84)

S. 117: *Norway above the Arctic Circle: Tourist Guide to the Lofoten Islands, Raftsund, the Vesteraalen Islands* (Trondheim, 1896)

S. 118: *Polarfabrt nach dem Nordkap, B&N Linie* (Nasjonalbiblioteket SA 914.84)

S. 120: *1897 Sports Route Spitsbergen* (Bergen, 1897) (Nasjonalbiblioteket SA 914.849)

S. 121: *Nordlandsfabrt 1905*, Hamburg-Amerika Linie (Hamburg, 1905)

S. 122: *Das Land der Mitternachtsonne: längs Norwegens Küste: ins Traumland des Nordens* (Kristiania, 1907)

S. 124, 125, 127 og 128: Paul Gaimard, *Voyages en Scandinavie, en Laponie au Spitzbergen et aux Féroë*, b. 3 (Paris: Arthus Bertrand, 1845)

S. 129: Magnetosfæren, © NASA http://mix.msfc.nasa.gov/IMAGES/HIGH/0201490.jpg (sitert 18/5-2009)

S. 130: Nordlysbuer, © NASA

S. 132: Fridtjof Nansen, *Nord i Tåkeheimen: Utforskning av jordens nordlige strøk i tidligere tider* (1911) (Nasjonalbiblioteket Ms.fol. 1924:3:d:E)

S. 133: Polarissystemet, © NASA http://en.wikipedia.org/wiki/File:Polaris_alpha_ursae_mi-noris.jpg (sitert 18/5-2009)

S. 134 og 135: Jan Janssonius, «Nova Totius ter-rarium orbis geographica ac hydrographical tabula», i *Novus atlas*, Henrik Hondius (Amsterdam, 1647–50) (Nasjonalbiblioteket fKart 1578 ib)

S. 137 og 139: Blaeu (Nasjonalbiblioteket fKart 3730 ib)

Omslag innside bak: Willem Blaeu i Blaeu (Nasjonalbiblioteket fKart 3730 ib)